

Historiografija – najslabija karika u Petrićevu lancu znanosti

HEDA FESTINI

Rijeka

UDK 1(091)(497.5)"15"
930.1-051 Petrić, F.
001:930.1

Izvorni znanstveni članak
Primljen: 5. 6. 2015.
Prihvaćen: 9. 12. 2015.

Sažetak

Petrić je u različitim djelima procjenjivao matematiku i povijest kao znanosti. Na temelju tih njegovih izlaganja može se govoriti o Petrićevu lancu znanosti: od matematike preko prirodnih znanosti do povijesti, pri čem je matematika najčvršća, a povijest najslabija karika u tom lancu.

Da bi se doprlo do Petrićeva razumijevanja povijesti, treba otkloniti dvije interpretacije: 1. tijesno povezivanje povijesti s političkom filozofijom, 2. prepoznavanje povijesti kao geometrijske strukture. Iz Petrićevih *Deset dijaloga o povijesti* nedvojbeno slijedi da je Petrić povijest shvaćao kao naraciju, a istodobno se zalagao da se ustanove kriteriji za vjerodostojnost povijesne priče. Dok se u *Discussiones peripateticae* pozivao često na pojam uzroka (*causa*), u ranijim dijalozima o povijesti redovito se pozivao na pojam *cagione*, koji se ovdje tumači ne u okviru para uzrok – posljedica, nego u okviru para prigoda/zgoda – učinak.

Članak nudi dva nova uvida: 1. pregnantnije utvrđuje položaj matematike i povijesti u Petrićevu lancu znanosti, 2. razjašnjava razliku između termina *cagione* i *causa* iz perspektive Petrićevih *Deset dijaloga o povijesti*. Ti uvidi uspoređeni s dosadašnjim istraživanjima Petrićeva pristupa povijesti doprinose čvršćem određenju njegova antideterminističkog razumijevanja povijesti.

Ključne riječi: Frane Petrić, matematika, povijest, ‘cagione’, ‘causa’

Petrić je u trećem svesku svojih *Peripatetičkih rasprava* pridao znanosti minorno značenje u odnosu na teologiju, što slijedi iz njegove tvrdnje da je

jedino dijalektika prava znanost, »voditeljica sviju znanosti«. ¹ Štoviše, on je dijalektiku poistovjetio s filozofijom, ² a ovu s teologijom, jer se filozofija kao istinska znanost posvećuje ideji bića, ali tako da »oči većine ne mogu izdržati gledajući ono božansko«. ³

Matematika i povijest u lancu znanosti

Unatoč tome Petrić je izvrsno i sasvim moderno, ali u drugim djelima, procijenio matematiku i povijest, otkrivši matematiku kao prvu u lancu znanosti s obzirom na njezinu strogost, da bi zatim ukazao na povijest kao najslabiju kariku u tom lancu. Tradiciju Tita Livija, tj. livijejsko pripovijedanje o povijesnim događajima, nastavili su u 15. stoljeću Bruni, Bracciolini i Biondo, ⁴ a u 16. stoljeću pisanje o povijesti postalo je pravom modom. ⁵ Prema uglednom talijanskom povjesničaru filozofije Eugeniju Garinu uspješna su bila djela Bodina i Robortella, a potonjega je sâm Petrić smatrao svojim učiteljem. ⁶ Robortello je pak sasvim jasno povijesti pripisao zadaću pripovijedanja s govorničkom djelotvornošću radi odgajanja. ⁷ I Garin i autorski dvojac Cecchi-Sapegno držali su da je Petrić shvatio povijest kao naraciju političkih zbivanja pa stoga pisac povijesti ovisi o vladi i vladaru, ⁸ no od tih je uvida značajnija opća ocjena Petrićeva pristupa koju su izrekli Cecchi i Sapegno: da je Cresanin koherentno teoretizirao o povijesti šireći utjecaj sve do Jacopa Aconcija i Malvenzija u 17. stoljeću, prvih pravih metodologa povijesti, što potvrđuje i Garin ističući da je Petrić potaknuo najveći entuzijazam u Aconcija, koji ga je čak smatrao većim

¹ Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus tertius / Peripatetičke rasprave – Svezak treći*, preveli Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, uredile Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić (Zagreb: Institut za filozofiju, 2009), p. 116, 20–21; p. 117, 21–22.

Nadalje u bilješkama: Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus tertius* (2009).

² Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus tertius* (2009), p. 165.

³ Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus tertius* (2009), p. 150, 13–15; p. 151, 14–17. Usp. Heda Festini, »Što je Petrić u trećem svesku *Peripatetičkih rasprava* – filozof ili teolog?«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 30 (2004), pp. 69–81, na p. 75, u bilješci 40.

⁴ Francesco Flamini, *Storia letteraria d'Italia* (Milano: Vallardi, 1901), p. 55, 27. Nadalje u bilješkama: Flamini, *Storia letteraria d'Italia* (1901).

⁵ Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus tertius* (2009), p. 241. To tvrde Emilio Cecchi e Natalino Sapegno, *Storia della letteratura italiana* (Milano: Garzanti, 1967, 1973²), vol. V, p. 77.

Nadalje u bilješkama: Cecchi e Sapegno, *Storia della letteratura italiana* (1973).

⁶ Eugenio Garin, *La filosofia* (Milano: Garzanti, 1947), vol. II, p. 131. Nadalje u bilješkama: Garin, *La filosofia* (1947).

⁷ Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus tertius* (2009), p. 206.

⁸ Garin, *La filosofia* (1947), p. 206; Cecchi e Sapegno, *Storia della letteratura italiana* (1973), p. 335.

od Platona.⁹ Flamini je pak napomenuo da je uz Macchiavellija i Guicciardinija Petrić anticipirao modernu interpretaciju povijesti.¹⁰ No, odmah treba napomenuti da nije baš primjereno povezivati Petrićevo shvaćanje o prirodi pripovijedanja povijesti s Macchiavellijevom tijesnom vezom povijesti i politike. Mnogo je pogodnije Petrićevo shvaćanje povijesti smatrati vezanim uz pravo,¹¹ a još pogodnije tu vezu ekstrapolirati na put Giambattiste Vica,¹² jer Petrić jako često, u funkcioniranju grada ili države, ističe dobrobit građana kao temeljnu brigu svih ustanova i svih dobro sređenih zakona.¹³ Tu još kaže da je između prirodnih potreba i etičkih ciljeva neposredni i stalni posrednik između morala i politike jest pravo.¹⁴ Sam poredak vrijednosti ovisi o zakonodavcu i njegov je zadatak navikavati na vrline.¹⁵

No ima i onih koji su smatrali da je Petrić primijenio geometrijski postupak u opisu povijesti prevodeći *ars historica* u *scientia* te tako tretirao povijest kao matematičku strukturu, uz to što je pokazao veliki interes za metodu u povijesti.¹⁶ Svi su oni svoja stajališta potkrjepljivali njegovim pogledima na prostor upirući se na njegovo glavno djelo *Nova de universis philosophia*, no sve što ostaje od tih tvrdnji je zadnja – da je pokazao interes za metodu.

Hanna Barbara Gerl veliki je zagovornik Petrićeve aksiomatizacije povijesti počevši od tvrdnje o njegovu znanstvenom poimanju jezika¹⁷ do teze u četvrtom dijelu njegove *Nove sveopće filozofije*, u *Pancosmiji*, da traži načela

⁹ Cecchi e Sapegno, *Storia della letteratura italiana* (1973), p. 78, 106; Garin, *La filosofia* (1947), p. 206.

¹⁰ Flamini, *Storia letteraria d'Italia* (1901), p. 39, 55.

¹¹ Heda Festini, »La concomitanza culturale interadriatica nella concezione storiografica di Franciscus Patricius«, *Abruzzo* 21/1–3 (1983), pp. 103–114, na p. 109. Nadalje u bilješkama: Festini, »La concomitanza culturale interadriatica nella concezione storiografica di Franciscus Patricius« (1983).

¹² Usp. Heda Festini, »G. B. Vico et le problème du temps«, *Archives de Philosophie, Etudes sur Vico II, Avril-Juin 1979, Tome 40, Cahier 2*, p. 225.

¹³ Francesco Patritio, *Della historia diece dialoghi* (In Venetia: Appresso Andrea Arrivabene, 1560); vidi pretilak s hrvatskim prijevodom: Frane Petrić, *Deset dijaloga o povijesti*, preveo Krešimir Čvrlićak (Pula: Čakavski sabor – Istarska naklada, Rijeka: Otokar Keršovani – Liburnija – Edit, 1980), p. 52.

Nadalje u bilješkama: Petrić, *Deset dijaloga o povijesti* (1980).

¹⁴ Festini, »La concomitanza culturale interadriatica nella concezione storiografica di Franciscus Patricius« (1983), p. 225.

¹⁵ Heda Festini, »Tragom utilitarizma u Frane Petrića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 30 (2004), pp. 59–67, na p. 65.

¹⁶ H. Schüling 1969, St. Otto 1969, 1979, H. B. Gerl 1979.

¹⁷ Hanna Barbara Gerl, »Humanistička i geometrijska filozofija jezika. Promjena paradigme od Leonarda Brunia do Frane Petrića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 5 (1979), pp. 139–Zagreb, na p. 145.

Nadalje u bilješkama: Gerl, »Humanistička i geometrijska filozofija jezika« (1979).

i odgovarajuće metode za znanstveno razvijanje. U tom smislu kaže Gerl da Petrić prostor vidi kao počelo svih stvari¹⁸ i kao uvjet bitka svega stvorenoga »izuzevši Boga«. ¹⁹ Prema njezinu mišljenju Petrić je našao treći put, pored Aristotela i Platona, put geometrijske metode pridružujući se tako 16. stoljeću. Međutim, on se tu zapravo pridružio renesansnom koncipiranju znanosti u smislu platonovske i pitagorovske teze o upisanosti prirode u matematičke zakone (Leonardo, Kopernik, Galileo).²⁰ No po sudu Hanne Gerl, Petrić je imao bitnu ulogu u prenošenju geometrijske metode na nematematičke znanosti, jer se metoda mjerenja i brojenja, po njegovu sudu, može primijeniti na netjelesno i tjelesno,²¹ a izmjenično tu metodu zove geometrijskom ili matematičkom. Po njezinu shvaćanju matematizacija bilo koje znanosti, pa tako i povijesti, po Petriću ima istu temeljnu strukturu:

1. definicija biti neke stvari;
2. dokaz njezinih svojstava;
3. dedukcija posljedica iz njihovih uzroka.²²

No to se odnosi samo na matematiku, kao što je vidljivo u *Pancosmiji* i o čemu će još biti riječi. No, na račun *Pancosmije* kao glavnog izvora takve procjene upućuje Marija Muccillo značajnu primjedbu: u *Pancosmiji* je Petrić znatno manje tražio određeni metodološki temelj svih znanosti nego u *Peripatetičkim raspravama*,²³ što smo već ustanovili, barem što se tiče trećega sveska, u kojem je očito da Petrić temelje znanosti svodi na teologiju.

Matematika prije fizike

Preostaje da se pozornost usmjeri na njegov osvrt na matematiku, tj. geometriju i zatim na povijest. Najprije možemo sasvim slobodno postaviti tvrdnju da se sva njegova modernost očituje u vrlo ispravnom poretku tih znanosti, koji je on postavio s obzirom na njihovu rigoroznost: od matematike preko prirodnih znanosti do povijesti.

I Filipović u svojem pogovoru glavnom Petrićevu djelu u hrvatskom prijevodu ističe kako Cresanin u *Pancosmiji* »ipak postavlja matematiku kao znanost prije fizike kao znanosti, jer prostor s geometrijsko-matematskog as-

¹⁸ Gerl, »Humanistička i geometrijska filozofija jezika« (1979), p. 145.

¹⁹ Gerl, »Humanistička i geometrijska filozofija jezika« (1979), pp. 145–146.

²⁰ Heda Festini, »Osnovni vid uvira mediteranske filozofije u svjetsku«, u: Mislav Kukoč (ur.), *Filozofija Mediterana* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2009), pp. 11–21, na p. 13.

²¹ Gerl, »Humanistička i geometrijska filozofija jezika« (1979), p. 147.

²² Gerl, »Humanistička i geometrijska filozofija jezika« (1979), p. 148.

²³ Maria Muccillo, »La storia della filosofia presocratica nella *Discussiones peripateticae* di Francesco Patricius da Cherso«, *La cultura* 8/1–2 (1975), pp. 48–105.

pekta prethodi aspektu s fizikalne pozicije s obzirom na tijela.«²⁴ On se kao i svi pristalice aksiomatske interpretacije Petrićeve filozofije slaže da su druga i treća knjiga *Pancosmije* polazište za Petrićevo bavljenje matematičkim prostorom.²⁵ Cresanin doista kaže da znanost o prostoru treba naučavati prije prirodnih znanosti ili znanosti koja obuhvaća ljudska djela i trpnje.²⁶ Matematika je pouzdana i on se divi njezinoj čvrstoći u Proklovu dokazivanju.²⁷ Petrić iznosi i poredak znanosti: nakon geometrije slijedi aritmetika, a onda druge znanosti »povezane s drugim stvarima prirode«: aktinografija (o svjetlosnim zrakama), gnomika, metereoskopika, dioptika, optika, katoptika, skiografija – astrologija, pneumatika, muzika, hidraulika, geografija i mjerništvo, stereometrija, barimetrija.²⁸ Tako je Petrić zamislio ovaj dio lanca znanosti.²⁹

Prema uvodnim Petrićevim riječima o tom problemu, u geometriji postoji »kraljevski put«, a postoji i »znanost o točki«.³⁰ Što je geometrija kao znanost, on pokazuje na primjeru znanosti o točki. Zatim obrazlaže da tri postupka to osiguravaju:

1. određenje biti stvari;
2. bitna svojstva stvari;
3. izvođenje posljedica iz njihovih uzroka.³¹

Kao što smo već ukazali, svi pristalice aksiomatske interpretacije Petrićeve filozofije tvrde da je to obrazac aksiomatskog sustava znanosti i da ga on primjenjuje na *sve* znanosti. Međutim, čini se da se tu radi o jednoj velikoj simplifikaciji, ako se takav zaključak izvodi. Svi ti autori nisu spominjali razliku između antičke sadržinske aksiomatske metode (intuitivna evidencija) i moderne formalne koja datira od Hilberta (1918), a zasniva se na unutrašnjoj nekontradiktornosti.³² Bilo bi uputnije i bolje da su uočili kako se on bavi ra-

²⁴ Vladimir Filipović, »Filozofija Frane Petrića kao vizija monističkog pogleda na svijet«, u: Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979), nepaginirano, na p. [10].

Nadalje u bilješkama: Filipović, »Filozofija Frane Petrića« (1979); Petrić, *Nova sveopća filozofija* (1979).

²⁵ Usp. drugu i treću knjigu Petrićeve *Pancosmije* o matematičkom prostoru u: Petrić, *Nova sveopća filozofija* (1979), ff. 66–73.

²⁶ Petrić, *Nova sveopća filozofija* (1979), f. 68rb.

²⁷ Gerl, »Humanistička i geometrijska filozofija jezika« (1979), p. 149.

²⁸ Petrić, *Nova sveopća filozofija* (1979), f. 68v.

²⁹ O Petrićevoj genealogiji znanosti usp. Ivica Martinović, »Petrićevi prigovori Aristotelovu pojmu neprekidnine«, *Filozofska istraživanja* 30 (2010), pp. 467–485, u poglavlju »Petrićev pojam neprekidnine: Geometrija i aritmetika u Petrićevoj genealogiji znanosti«, pp. 481–483.

³⁰ Petrić, *Nova sveopća filozofija* (1979), f. 69ra.

³¹ Petrić, *Nova sveopća filozofija* (1979), f. 69ra.

³² *L'Universale: Filosofia*, vol. I (Milano: Garzanti, 2003), p. 64; Nicola Abbagnano, *Dizionario di filosofia* (Torino: UTET, 1968), p. 71.

zložnim izlaganjem u geometriji, tj. matematici, a da takvu metodu ne prenosi na ostale znanosti, jer se to nigdje ne razabire, a posebno to opovrgava njegova lista prirodnih znanosti, koju on niže kariku po kariku u lancu tih znanosti (čak bi se moglo baviti i time da u tom nizu dolazi do slabljenja znanstvene čvrstoće, npr. muzika). Naročito je vidljivo da nikakvu matematizaciju ne primjenjuje na povijest; dapače, radi se o suprotnom postupku.

Znanstvenost povijesti?

Petrić svojih *Deset razgovora o povijesti* nije napisao zato što ga je povijest privlačila; dapače, ona je po njegovu sudu puna ljudskih tragedija, nesreća i nedaća, kako izlaže u devetom dijalogu, i vrlo je nepouzdana u svojim svjedočanstvima. Zato on smatra da treba osigurati da povijesno pripovijedanje bude što vjerodostojnije i to ovim riječima u »Proslovu«:

»U dijalozima su raspravljene i riješene sve stvari koje pripadaju povijesti, njezinu pisanju i promatranju.«³³

Nema nikakve sumnje da je on povijest shvaćao u sasvim modernom smislu pojma 'naracije' i da je u spomenutim dijalozima htio doći do uvjeta za vjerodostojnost svjedočanstava, a što se slobodno može nazvati »metodološkim interesom«,³⁴ koji je bio inspiriran humanističkim i renesansnim razumijevanjem autonomije čovjeka. Dijelio je s Macchiavellijem i Guicciardinijem misao da čovjekov život i povijest nisu sudbinski određeni³⁵ ni teodicejom ni determinizmom prirode, s izuzetkom dviju kratkih bilježaka o nadnaravnom i misterijima što je odmah demantirao.³⁶

Petrić pokušava odgovoriti na dva pitanja:

1. što je povijest?

2. kakvim zahtjevima treba zadovoljiti znanost o povijesti (historiografija)?

Ponavljamo, on je bez ikakve dvojbe povijest shvaćao kao pripovijedanje (naraciju), jer tu riječ spominje osam puta, no istovremeno ističe da mu treba ustanoviti kriterije da bi se nju moglo smatrati vjerodostojnom. Upravo se na tom putu iskazao kao moderan mislilac, koji ne vidi nikakve mogućnosti da

³³ Petrić, *Deset dijaloga o povijesti* (1980), p. 33.

³⁴ Heda Festini, »Frane Petrić o principima historijskog istraživanja iz perspektive problematičke povijesti«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 5 (1979), pp. 27–42, na p. 28.

Nadalje u bilješkama: Festini, »Frane Petrić o principima historijskog istraživanja« (1979).

³⁵ Festini, »Frane Petrić o principima historijskog istraživanja« (1979), p. 28.

³⁶ Festini, »La concomitanza culturale interadriatica nella concezione storiografica di Franciscus Patricius« (1983), pp. 111–112.

povijest bude toliko uvjerljiva kao prirodne znanosti, a najmanje tako sigurna kao matematika. Zapravo se tu radi o nekoj vrsti naslućivanja znatno kasnije nastalog stava u modernoj znanosti i filozofiji znanosti – o naslućivanju antideeterminizma.³⁷ Heisenbergovo načelo neodređenosti, sasvim je eliminiralo determinizam u znanosti.³⁸ To se odmah očitovalo u filozofiji znanosti,³⁹ a najbolje je poimanje uzročnosti kao temelja determinizma razotkrio Mario Bunge (1959):

1. u sklopu determinističke teorije načelu uzročnosti pridaje se sveopća valjanost što terminu nužnost pridaje neprikosnovenu ulogu;
2. načelo uzročnosti upotrebljava se kao uzročni zakon uopće, što i opet ostavlja terminu nužnost glavnu ulogu;
3. determinizam slabi, ako se uzročna povezanost shvati kao epistemološku kategoriju.

On je ustvrdio da se u znanosti upotrebljava samo zadnja verzija.⁴⁰

Historiografski metodolozi i sami povjesničari nisu uopće prihvatili termin ‘uzrok’, primjerice Oakshott, Collingwood, Stamp, Cliffs, Brinton, Renier, Beard, itd.⁴¹ Uzrok u pravi okvir na tom polju postavljaju R. Aron, M. Bloc, H. Marrou, W. Dray. Aron je to ustanovio već 1938. godine, a W. Dray dao najkonzekventniju formulaciju 1957. kritikom Hempelova hipotetičko-deduktivnog N modela uvođenjem vjerojatnosti umjesto njegovog ‘determinirajućeg uvjeta’,⁴² iako je još uvijek zadržao ponešto kontradiktoran termin ‘nužni uvjet’.⁴³ No, uz pomoć Gardinerova pojma ‘krucijalni uvjet’ treba odmaknuti Drayev neadekvatni atribut ‘nužni’⁴⁴ i tako zamijeniti ‘uzrok’ s ‘ključni uvjet’.

³⁷ Usp. Heda Festini, »Kazimir Bedeković o determinizmu i indeterminizmu«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 5 (1979), pp. 83–92, na pp. 85–87.

³⁸ Heda Festini, »Metodologija i filozofija znanosti o indeterminizmu«, *Filozofska istraživanja* 19 (1999), p. 315.

³⁹ Nadalje u bilješkama: Festini, »Metodologija i filozofija znanosti o indeterminizmu« (1999).

Heda Festini, »Uzrok i povijest«, *Domesti* 9/3 (1975), pp. 21–24; Festini, »Metodologija i filozofija znanosti o indeterminizmu« (1999), pp. 315–316. Kako je to postepeno teklo, najbolje se uočava praćenjem biologije, o čem vidi: Heda Festini, »Bioetika i filozofija biologije«, *Europski časopis* 3 (2012), No. 5, pp. 279–284, na p. 279 u bilješci 1.

⁴⁰ Nadalje u bilješkama: Festini, »Uzrok i povijest« (1975); Festini, »Bioetika i filozofija biologije« (2012).

Heda Festini, »Zašto trebamo znanje o obilježjima zakona u biologiji«, *Europski časopis* 5 (2014), No. 9, pp. 84–95, na p. 85, naročito bilješka 4.

⁴¹ Festini, »Uzrok i povijest« (1975), p. 22.

⁴² William Dray, *Laws and Explanation in History* (Oxford: Oxford University Press, 1957), p. 460. Vidjeti također Festini, »Bioetika i filozofija biologije« (2012), p. 280 u bilješci 2.

⁴³ Festini, »Uzrok i povijest« (1975), p. 23.

⁴⁴ Festini, »Uzrok i povijest« (1975), p. 24.

U cjelokupnom djelu o povijesti Petrić nijednom nije upotrijebio termin ‘uzrok’ (*causa*), iako ga je drugdje, primjerice u *Peripatetičkim raspravama*, obilato koristio.⁴⁵ Također je značajno da je termin ‘occasio’ u navedenim djelima, osim u *Della historia diece dialoghi*, vrlo rijetko koristio.⁴⁶ Latinski izraz ‘occasio’ preveden je najprije kao ‘cagione’, a kasnije kao ‘occasione’.⁴⁷ Očigledno da se radi o različitim upotrebama s obzirom na protok vremena. Talijansku riječ ‘occasione’ prevodi se najprije s ‘prigoda’, a onda i kao ‘prilika’,⁴⁸ a i naši prevodioci *Peripatetičkih rasprava* prevode ‘occasio’ također s ‘prilika’.⁴⁹

Petrić u djelu *Della historia diece dialoghi* stalno upotrebljava baš termin ‘cagione’ i to 41 put, dakle, upotrebljava ‘prilika’, odnosno, prigoda, a možda je najbolje reći – zgoda, no u prijevodu većinom nastupa ‘uzrok’, što je pogrešno. Isto se tako pogrešno prevodi ‘effetto’ s ‘posljedica’. Nema u tom djelu u njega para uzrok – posljedica, nego prilika, prigoda, zgoda – učinak. Što je još važnije, on naglašava da je posao filozofa da se bavi s ‘cagione’, a povjesničara s ‘effetto’.⁵⁰ Evo nekoliko primjera: ‘cagione’ je najčešće u tom djelu preveden

⁴⁵ Vidi Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus tertius* (2009), 80 puta; Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber I–V) / Peripatetičke rasprave – Svezak četvrti (Knjiga I.–V.)*, preveli Mihaela Girardi-Karšulin i Ivan Kapec, priredili Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović i Olga Perić (Zagreb: Institut za filozofiju, 2012), po 55 puta; Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber VI–X) / Peripatetičke rasprave – Svezak četvrti (Knjiga VI.–X.)*, preveli Mihaela Girardi-Karšulin i Ivan Kapec, priredili Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović i Olga Perić (Zagreb: Institut za filozofiju, 2012), oko 52 puta.

Nadalje u bilješkama: Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber I–V)* (2012); Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber VI–X)* (2012).

⁴⁶ Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus tertius* (2009), osam puta; Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber I–V)* (2012) jednom; Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber VI–X)* (2012) također jednom.

⁴⁷ ‘Occasio’ se prevodi s ‘cagione’, dakle, ‘cagione’ potječe iz latinskoga, a moguće pod utjecajem galsko-rimskoga jezika, *Wiktionary* (pristupljeno 9. IV 2015). On postaje tek kasnije sinonim za ‘uzrok’, u toskanskoj uporabi se koristi za odnos prema neugodnim činjenicama, vidjeti Emidio De Felice e Aldo Duro, *Dizionario della lingua e della civiltà italiana contemporanea* (Firenze: Palumbo, 1976), p. 308. Nazivak ‘cagione’ nestao je iz upotrebe, o čem vidi H. Goursan, *Europäische Wörterbuch / Europski rječnik* (Zagreb: Mozaik knjiga, 1995).

⁴⁸ Giovanni Androvic, *Grammatica della lingua jugo-slava (serbo-croata)* (Milano – Zadar: U. Hoepli, 1920³), p. 324; Giovanni Androvic, *Dizionario della lingua croata e italiana*, Parte II (Milano: U. Hoepli, 1943 – XXI), p. 447. I Slovenac ‘occasio’ prevodi s ‘prilika’, o čem usp. Josip Valjavec, *Slovar slovensko-italijanski / Dizionario sloveno-italiano* (Ljubljana: Naša založba, 1924), p. 262.

⁴⁹ Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus tertius* (2009), p. 28, 15; 92, 12; 94, 16.

⁵⁰ Petrić, *Deset dijaloga o povijesti* (1980), p. 73.

kao ‘uzrok’, rijetko i kao ‘razlog’, odnosno ‘nakana’.⁵¹ No, Cresanin napominje i da se u povijesti mora pripovijedati o prilikama-prigodama, zgodama.⁵² Moglo bi se priuipitati, radi li se u njega o proturječju i onda bi se valjda valjalo zaključiti brzopleto, kako odnos zgoda – učinak ni nema neko značajno mjesto u njegovu razmišljanju o povijesti. Dapače, treba pomisliti da je to najvažnije mjesto u njegovu shvaćanju, te da čak može uputiti na još neke njegove uvide. Prije svega, kada on kaže da povjesničar treba pripovijedati o učincima, onda on ukazuje na fokus povijesnog tumačenja. Učinak je zapravo meta iznošenja na adekvatan način, prema nekim suvremenim uvidima, u ključu teleološkog razumijevanja u smislu teleologije ‘održavanja’ ili ‘preobražavanja’.⁵³ To će reći, u duhu povijesnih zbivanja, da su ona konzervativna-očuvajuća ili promijenjena u znaku napretka. Zato treba svakako pokazati zgode koje su dovele do jedne ili druge pojave, pa navedena dva zahtjeva nisu u proturječju, nego je jedan u službi drugoga.

Da bi pričao o učincima, povjesničar mora dakle pripovijedati i o prilikama-prigodama, zgodama. Zato uopće nije čudno da se može tvrditi kako je Petrić već naslutio za povijest posebno polje razmišljanja kojim kao glavna kategorija upravlja ‘uvjet’, jer pripovijedanje o zgodama otkriva uvjete zbivanja, eventualno i ključni uvjet, pa se zato povijesna zbivanja objašnjavaju kondicionalnim načinom.⁵⁴

Njegov par zgoda – učinak još jače učvršćuje takvo tumačenje. Istražujući zgode, ustanovljuje se s obzirom na učinak kao glavni predmet opisivanja, koja je ključna zgoda, tj. prava prigoda za baš takav učinak.

Historiography – the weakest link in Petrić’s science chain

Summary

In two his works Petrić interpreted mathematics and history as sciences, on the basis of which we can speak of Petrić’s science chain: from mathematics across natural sciences to history, mathematics being the strongest and history the weakest link in that chain.

⁵¹ Usp. Petrić, *Deset dijaloga o povijesti* (1980), gdje se ‘uzrok’ pojavljuje na pp. 71, 103, 205, 231, 279, ‘razlog’ na p. 63, a ‘nakana’ na p. 193.

⁵² Petrić, *Deset dijaloga o povijesti* (1980), p. 63.

⁵³ Ulrich Krohs und Georg Toepfer, *Philosophie der Biologie. Eine Einführung* (Frankfurt am Mein: Suhrkamp, 2005). Zahvaljujem za podatak Sanji Dembić, Institut für Philosophie, Humboldt-Universität Berlin.

⁵⁴ Festini, »Frane Petrić o principima historijskog istraživanja« (1979), pp. 9–10.

In order to grasp Petrić's understanding of history, two interpretations ought to be discarded: 1. close correlation of history with political philosophy; 2. understanding of history as a geometrical structure. From Petrić's *Della historia diece dialoghi* (*Ten dialogues of history*, 1560) it is quite clear that he understood history as a narration, the credibility of which should rest on the established criteria. While in his *Discussiones peripateticae* (1581) he often referred to the notion of cause (*causa*), in his earlier dialogues on history, without exception, he referred to the notion of *cagione*, which, however, is not interpreted here within the cause-consequence pair, but within the occurrence-effect pair.

The article provides two fresh insights: 1. a well-grounded view of the place of mathematics and history in Petrić's science chain, 2. explanation of the terminological distinction between *cagione* and *causa* from the perspective of Petrić's *Ten dialogues of history*. A parallel between the mentioned insights and the research into Petrić's approach to history conducted to date contributes to a more solid interpretation of his antideterministic understanding of history.

Key words: Frane Petrić, mathematics, history, 'cagione', 'causa'